

Паралелни светове

Румяна Лебедова

Parallel worlds: The main objective of the paper is to examine the dialogic relationships between literature and fine arts, as a result of the similarity in their socio-historical and aesthetic functions.

Key words: literature, fine arts, similarities, differences, functions

ВЪВЕДЕНИЕ

Градивният в същността си стремеж на творческия дух да създава идеи, “да конструира универсума във форма” [1] е далеч от утилитарното и носи белега на артистична свобода, на игра и провокация. Негови плодове са фикционалните светове - артефакти, в които е кристализирал духовен опит, съхранено е знание, очертана е координатната система от ценности, характеризиращи периоди или общности. Макар пресъздадени чрез различен тип изказ, чрез различна артикулация на смисъла – вербално или невербално, те са проявление всъщност на светогледна позиция и морални убеждения и реализация на естетически възгледи – авторът проявява субективизъм по отношение подбора на жизнен материал, по отношение схемата на организирането му, начина на интерпретацията му и степента на дистанциране от натурата. В този смисъл аналитичните наблюдения върху творби от литературата и изобразителното изкуство могат да се основават на сходни тенденции, свързани с предпоставките за възникването им, с влиянието на социокултурни фактори, с очертаване на образни, идейни, тематични и стилови паралели. В контактната зона на две изкуства характерологичното се избистря в по-голяма степен.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Съвместното съществуване на слово и образ има древна история, богат спектър на реализация (като равнопоставеност или интерпретативна съподчиненост) и конкретни измерения в културата на всеки народ. Наблюденията върху възможния диалог между тях очертават условия и варианти на съществуване, при които се пресичат паралелни светове. Отношенията между двете изкуства могат да бъдат интерпретирани в различни аспекти – конфликтно или съдействено; с акцент върху идеята за взаимното им преобразяване или категоричното им отграничаване. Нашият стремеж е да представим общуване, при което *смисълът прониква и се разтваря в други културни полета, превъзможва ограниченията и генерира допълнителни нюанси в идеен и в емоционален план*. Погледнати в такъв ракурс, творбите не само получават тласък една от друга, те се изразяват по-пълноценно една чрез друга – добиват значимост в по-широк съдържателен и естетически контекст. Такъв модус на общуване представя едното през другото и предполага различни конфигурации на съдействие. Погледът към динамиката на тяхната среща, наслаждане, трансформиране или взаимодопълване като смисловооценъчна причастност допринася за изграждане панорамна картина на духовния живот, за проследяване на културните взаимодействия и за изясняване спецификата на художествената творба като артефакт.

Възможните паралели между литературата и изобразителното изкуство са очертани от комуникативните им аспекти, от специфичните им възможности за *изобразяване и изразяване*, тъй като те не само предават информация, а и целят идейно-емоционално и естетическо въздействие, при което изразяването има превес над означаването.

В много случаи техните функции имат дублетен характер – Дж. Ъпдайк откроява някои от тях:

Азбуките започват своето съществуване като пиктограми, картини или подобни на картини символи, представляващи идеи. Макар че изговаряме думите, трябва да виждаме. Разделителната линия между картината и символа е твърде фина. Във време на масова неграмотност рисуваните образи – окачвани по стените, пръснати като гравюри и илюстрации – били основни несловесни средства за създаване на наратив. Повечето рисунки разказват някаква история... [2]

Като две форми на показване и на разказване вербалните и невербалните текстове са инвенция. При опосредстване на образите и “про-из-веждане” на фикционални светове те проявяват своята специфика, обусловена от различната природа на изразяване, от различния съзидателен материал и смислопораждащи механизми, чрез които се създава художествено условният свят.

Рисунката има двойствена природа “копнеж да изразява и обреченост да мълчи” (Ортега-и-Гасет). Скулптурното изображение също. Тази двойственост, в която има известен драматизъм, ги превръща във визуални пространства на мисловната, на емоционалната и на естетическата свобода – те са едновременно резонанс и инвенция; неизбежно съучастие и възможност за избирателност. Художествената специфика на творбите от изобразителното изкуство налага разказът да бъде максимално съгъстен, изображението да се фокусира върху един момент в пределна свръхизразителност, която компенсира способността на словесния разказ да бъде разгърнат и обстоятелствен. В едно от най-цялостните изследвания по проблема “Лаокоон, или за границите на живописата и на поезията” Лесинг определя като същински предмет на изобразителното изкуство “телата” – тяхната съположеност, фигуративните им особености, пластичната изразителност, цветовете, перспективата. Образите синтезират и загатват информация за случилото се преди изобразения момент, в този смисъл експресивността е заредена с емоция, но и с информация. Те са в известна степен неподлежащи на развитие – конкретната визия “снема” в стоп кадър определено състояние, дори промяната да е подказана чрез цветовете и композиционни решения или символи. Според Хьойзинха поради своята зависимост от материята и ограничеността на възможностите за създаване на форми, изобразителното изкуство предполага по-малко свобода (от гледна точка на игровото начало) от поезията или музиката, които витаят в ефирните пространства.

Литературният текст е разгърнат във времето. Той има свободата да очертава етапи или да бележи обрати в развитието на действието или преживяването, да проследява причинно-следствени връзки, да си позволява ретроспекции и интроспекции и чрез тях да разширява темпоралния и пространствения обхват. В литературния текст е възможна промяната на времето и пространството – в него всичко е динамично. Ако в изобразителното поле във фокус е определен конфликт в определена степен на развитие, бил той реалистично или асоциативно изобразен, то в художествения свят на литературните творби могат да бъдат представяни конфликти и противоречия, чиято интензивност подлежи на възможна промяна. В тях могат да бъдат въвличани и други, невизирани първоначално персонажи – художественият свят се пренаселва с образи, които променят активността и позицията си. Те самите могат да бъдат изградени в развитие чрез проследяване на духовно-психологическите им трансформации. Промяната на гледни точки или представянето на различни гледни точки спрямо определен проблем създава широк спектър от светогледни позиции. В изобразителното поле на рисунката те са ограничени. За разлика от изобразителния текст, който разчита на форми, линии, светлинни ефекти, цветове, пространствени решения, техники, словесният текст използва друг тип експресия – звукопис, ритмизиране на словото, особен словоред, метафоричност и др. – той борави с друг ресурс, има друг тип артикулация и синтаксис. Независимо дали е епически и разгръща интрига, повествува за

човешките действия и изгражда събитийна мрежа или е лирически и поставя във фокус духовно-психологическия свят на човека, литературният текст е приютен в Словото.

Двата вида изкуство са подреджани в йерархия по различни критерии, оценноставяни са по различна скала. Неизменно обаче е откроявана органичната им близост с оглед на фикционалното и неговите възможности за етично и естетическо въздействие.

Според Леонардо да Винчи... *Живописът е поезия, която се вижда, а не се чува, а поезията е живопис, която се чува, но не се вижда. ...Живописът е глуха поезия и поезията е слъпа живопис и едната, и другата подражават на природата, доколкото това отговаря на техните възможности, и чрез едната, и чрез другата могат да бъдат показани много морални нрави* [3].

Леонардо подчертава настойчиво превъзходството на живописца над поезията и музиката, основавайки се на убеждението, че окото е "по-благородно" сетиво от слуха и че възможностите за непосредственост и бързина на въздействието при живописца са по-големи. Това, заедно с възможността за съзерцание, предопределя способността ѝ да прави по-пряк пътя към красотата. Тъй като приема степената на достоверност като критерий за художествено достойнство, той поставя по-високо в йерархията живописца, защото "представя на сетивото с повече истина и сигурност" творенията на природата и има по-голям потенциал за създаване на "хармонични пропорции". Живописът е "съобщима" за всички времена – универсална в своето въздействие като идея и естетическа стойност, поради което няма нужда "от тълмачи на разни езици" – подчертава художникът. Въпреки различията, които правят неравнопоставени живописца и поезията, тяхната сходна природа се корени в създаването на илюзорна реалност, която може да "възпламенява" чувства, да буди размисли, да формира ценности. Акцентът върху илюзорното, въображаемостта (като начин на съществуване и провокативно въздействие) е открит като сродяващ елемент и от Лесинг: *и двете изкуства представят отсъстващите неща така, сякаш са пред нас, представят илюзията като действителност*. Тази измамност обаче е всъщност извор на наслада...Без да пренебрегва етичния аспект на въздействие, той откроява като доминантен естетическия – "насладата идва от красотата"...[4]и подчертава, че истински плодотворно е само това, което предоставя свободна игра на въображението: "Колкото повече виждаме, толкова повече трябва да можем да добавяме мислено. Колкото повече добавяме мислено, толкова повече трябва да вярваме, че виждаме". Новалис прави аналогии в по-широк съпоставителен план: "Поезията в строгия смисъл на думата изглежда почти средно изкуство между изобразителното и тоновите изкуства. Не съответства ли тактът на фигурата, а тонът на цвета? Паралели могат да се правят и въз основа начина на изразяване – писмен или устен: графичният образ на думата е близък до изобразителното изкуство, докато интонационното звучене, мелодиката, ритъмът я доближават до музиката [5]. Открояването на допирни точки между различни изкуства и търсенето на съзвучие във въздействието чрез взаимодействие е тенденция, характерна за романтизма. Убеден, че изразните възможности на другото изкуство обогатява гамата на емоционално въздействие, Новалис препоръчва произведенията на изобразителното изкуство да се гледат на музикален фон, в подобаващо декорирани зали, а поезията да си осигури музикален фон и пластическа декорация, за да има условия за пълноценното ѝ възприемане.

Въпреки своята специфика, вербалният и невербалният текст имат общи свойства и функции. Произведенията на литературата и изобразителното изкуство са едновременно *образ, емоционален израз и оценка на реалността*. Те са културни феномени, при взаимодействието между които се наслаждава и съхранява информация за историческото и духовното битие на общността и за координатната система, на която се гради то. Процесът напомня съотнасяне, при което

характерологичното, самобитното, уникалното е най-отчетливо в точките на взаимопресичане. Съществуващо двойствено и изговорено чрез два езика – визуален и словесен, то всъщност е сякаш и двойно приютено, защитено, съхранено, при все, че битието му в различните културно-исторически ситуации е повратно, а отношението към него – променливо. Събитийността между двете изкуства е предопределена от наличието на сходни тенденции, при които типологизациите и в двата случая са аналогични и в някаква степен “снемат” цялостния модел от ценности, отношения, нагласи, властващи в социокултурния контекст. Сходствата (в тематичен, стилиен, идейно-емоционален, образен план) насочват към корените на нормативността и по-отчетливо открояват нейните аспекти и измерения. Общите модели и аналогичните тенденции в двете изкуства онагледяват и различните културни влияния – спецификата, интензитета на въздействие, степента на адаптивност или противостоене, според която се асимилират или филтрират те, устойчивите кодове и дефинираните правила за боравене с тях... В този процес е възможно центровете да бъдат изместени, образите – препоредени, внушенията – премодулирани, но именно в динамичното равновесие между свое и чуждо се подлагат на изпитание идентификационните модели и се проверява тяхната жизненост или уязвимост.

Произведенията на литературата и изобразителното изкуство имат властови потенциал, поради наличие на фикционалност, която въвлеча в игра въображението – въображението естетизира или деформира; то може да създаде иконични или гротескови образи, да отнема или допълва от картината на света. То е компенсаторният механизъм, чрез който желаното се превръща в реалност и се изживява като такава. Въображението препореджда фактите, придава им ценностна значимост в зависимост от търсеното идейно-емоционално внушение, то е оня елемент в сплавта между реалност и фикция, който индивидуализира творбата. То в най-голяма степен е проекция на субективния поглед към света и човека – образите, съз-дадени от него, са в известна степен автохарактеристики, независимо дали в полето на позитива (където често са идеализирани) или в полето на негатива (в което са пародийни или дори гротескови). Въображението извлича от реалните факти само онова, което го провокира – прекроява ги, препореджда ги и ги насища с ново излъчване. Въображението е отрицание на добросъвестния стремеж към достоверност. В това е неговото очарование и неповторимост.

Произведенията на литературата и изобразителното изкуство са най-непосредствено обвързани с проблемите на държавата и в този смисъл – зависими от “полето на властта” – и в двата варианта – обвързаност с официалната идеология и пропагандирането ѝ или усъмняване в нейните принципни постановки и опит за дискредитирането ѝ. Те владеят онези механизми, посредством които се утвърждават и легитимират идеологеми, но също така внасят коректив, опровергават конюнктурата и така влияят на културното съзнание на общността. Стремехът към автономност чрез преодоляване на принудите се проявява най-осезаемо в периоди на политическа криза, когато изкуството използва езоповския език или прокламира открито бунта си срещу прокрустовото ложе на идеологемите. Изкуството диша свобода, то е еманация на човешкия порив към духовна волност. В заслоните на властовите пространства и ограничения се отхранват и утвърждават най-вече обслужващите официалната идеология творци. Плодът на слугинската психика са псевдотворения са преходна стойност, чиято значимост във времето е само като печален документ за конформизъм, амбиция или... просто заблуда. Естетическата и идейната свобода намират израз най-често в противопоставянето на нормата. Унификацията обезличава. Изкуството се ражда и узрява в другостта. То пресътворява света в духовните измерения на една чистота, в чието пространство авторът може да извика: “Царят е гол”, да сваля маските и да изрази себе си. Аналогии между двете изкуства са възможни и поради факта, че в

тези сфери на изкуството творците осъзнават ясно социалната си роля. Много често творческият почерк и подборът на сюжети и образи е обусловен (пряко или индиректно) от биографични събития и идейни убеждения, които по специфичен начин кристализират във вложения смисъл. Прокламираните естетически възгледи – като унаследяване или дистанциране, създават картината на сходни търсения. В много отношения животът на различните направления е идентичен и междупоколенческите конфликти или зависимости – съвпадат.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

При анализ на произведения на изкуството сходната природа на художествено-условния свят на литературата и на изобразителното изкуство дава различни възможности – да се правят съпоставки между структурните, естетическите и идейните особености на творбите; да се осмислят общите тенденции и различията във формален и в съдържателен план, както и факторите, които ги обуславят; да се свържат конкретното и универсалното, предвид знаковата природа на фикционалното. Интерпретацията, основана на диалог между двете изкуства, провокира асоциативното мислене и дава възможност за открояване на ключови образи и представи, осмислени в културологичен план. Едновременно с това представя резултатите от реализацията на естетически категории, приложими при двата вида изкуство.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Шелинг. Философия на изкуството. С., 1980, с.166.
- [2] Ъпдайк, Дж. Непреодолимото желание да илюстрираш. Съвременник. 2006/1.
- [3] Леонардо. Трактат за живописиста. ЛИК, София, 1995, с. 24.
- [4] Лесинг. Лаокоон, или за границите на живописиста и поезията, С, 1978, с. 35.
- [5] Интересно е разбирането на Хайдегер за думата като триединство – той сравнява графичното изобразяване с тяло на думата, мелодиката на звучене – с душа, значението ѝ – с дух (Хайдегер, М. Същности. С., 1993, с. 146).

За контакти:

Румяна Димитрова Лебедова, РУ „Ангел Кънчев”- Филиал-Силистра GSM:
0887632741

Докладът е рецензиран.